

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ РІВНІВ САМОСТІЙНОЇ ТВОРЧОЇ НАВЧАЛЬНО-ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті розкрито організаційно-педагогічні умови формування в учнів загальноосвітньої школи досвіду самостійної творчої діяльності, проаналізовано її рівні та визначено недоліки в організації. Крім того, запропоновано класифікацію рівнів самостійної творчої навчально-трудової діяльності школярів у процесі розробки творчих проектів.

***Ключові слова:** творчість, самостійна творча діяльність, рівні самостійності.*

Формування досвіду творчої самостійної діяльності школярів є пріоритетним напрямом сучасної педагогічної теорії та практики. Інтенсивний розвиток науки, техніки, технологій та суспільства в цілому обумовили поширення великих обсягів інформації, і, як наслідок, потребу у її опрацюванні. Тому, для загальноосвітніх навчальних закладів України пріоритетним у підготовці школярів є формування творчої, активної і самостійної особистості, виховання в неї відповідальності за якісний рівень навчальних досягнень, розвиток інтересу і потреби у пошуку та засвоєнні знань, формування професійно спрямованих мотивів навчальної діяльності тощо. Вирішальну роль у цьому відіграє правильна організація самостійної творчої навчально-трудової діяльності учнів.

Самостійна навчальна діяльність учнів, як відомо, одна з важливих і широко обговорюваних проблем у сучасній дидактиці. Це зумовило ряд причин: по-перше – самостійна творча діяльність школярів є наслідком оптимально організованого навчання на уроці, що мотивує самостійне її розширення, поглиблення та продовження у вільний час.

По-друге, самостійна діяльність школяра є більш ширшим поняттям, ніж домашня робота (виконання заданих учителем домашніх завдань). Вона може включати і позаурочні завдання. Але в цілому це паралельно існуюча зайнятість учня за виробленою ним самим програмою засвоєння матеріалу.

По-третє, самостійна творча діяльність повинна розглядатися як специфічна форма навчально-трудової діяльності учня в шкільних майстернях, що характеризується вище переліченими її особливостями. Це вища форма його навчальної діяльності, яка є основою самоосвіти.

Слід зауважити, що вивченню умов розвитку самостійності у школярів спрямована значна кількість досліджень в дидактиці: Ю. Бабанського, В. Баранової, А. Козарика, Г. Сльнікової, Н. Мойсеюка, М.Фіцули, З. Чернявської та інших. У процесі технологічної підготовки школярів дану проблему розробляли О. Ващук, Г. Ігнатенко, І. Кривда, В. Мадзігон, В. Сидоренко, Г.Терещук, Д. Тхоржевський та інші.

Незважаючи на загальну увагу до цієї проблеми, вона залишається недостатньо вирішеною. Відсутнє чітке наукове визначення поняття «самостійна творча діяльність», яке використовується як: а) специфічна форма організації навчального процесу; б) спосіб індивідуалізації процесу навчання; в) форма групової роботи учнів у процесі навчання.

Метою даної статті є визначення сутності та класифікації рівнів самостійності учнів, та обґрунтування організаційно-педагогічних умов підвищення її ефективності.

Передові педагоги завжди вважали, що на уроці учні повинні працювати по можливості самостійно, а учитель – керувати цією самостійною творчою діяльністю, давати для них матеріал. Між тим у шкільній практиці ще рідко можна спостерігати самостійну творчу навчально-трудова діяльність школярів, яка була б спрямована на формування вищезазначених вмінь, оскільки вони не знають способів та прийомів її організації, не ознайомлені з ознаками рівнів самостійної творчої діяльності [5, с.59]. Однак, на наш погляд, уроки трудового навчання, та проектно-технологічна система, що лежить в їх основі, мають

значні дидактичні можливості забезпечення цього процесу.

На передньому плані перед технологічною підготовкою школярів, вважають П. Дмитренко, Г. Ігнатенко [2, с.3-12], постає завдання формування досвіду не лише пізнавальної самостійності, яку вчені пов'язують із процесом самостійного оволодіння школярем новими знаннями, вміннями, а й самостійності як однієї з провідних якостей особистості з урахуванням усіх її складових. Недооцінка цього призводить до практичної безпорадності випускників школи, що проявляється повною мірою, коли вони стають на порозі самостійного життя. Адаптуватися в нових умовах, зокрема стати конкурентноспроможною, зможе тільки людина із сучасним економічним мисленням, творчим ставленням до праці, з високим рівнем розвитку самостійності. З іншого боку, ринкові відносини в країні ставлять нові вимоги до господаря та господарки дому, їхніх якостей і насамперед розвитку самостійності.

Ми розглядаємо самостійну творчу навчально-трудова діяльність учнів як раціонально спланований, організаційно та методично спрямований процес виконання індивідуальних навчально-трудова завдань, що виконуються без безпосередньої допомоги учителя задля досягнення поставленої мети.

Грунтовний аналіз педагогічних досліджень вчених в галузях дидактики та методик навчання та власний досвід організації самостійної творчої діяльності школярів у процесі розробки творчих проектів, аналіз результатів виконання ними великої кількості таких завдань дозволили нам виділити найбільш суттєві недоліки, що є типовими в організації самостійної творчої навчально-трудова діяльності учнів:

- відсутня система в організації самостійної творчої діяльності учнів, вона носить безсистемний, іноді спонтанний характер як за змістом, так і за формою та методами;
- рівень запропонованих самостійних творчих завдань не відповідає навчальним можливостям учнів, недотримання принципу індивідуального підходу в підборі навчальних завдань;

- творчі завдання характеризуються одноманітністю, їх тривалість не відповідає віковим особливостям учнів;

- процес виконання творчих завдань є однотипним та не сприяє зацікавленості учнів у їх кінцевому виконанні.

Оволодівши досвідом самостійної творчої діяльності, учні зможуть постійно поглиблювати свої знання, формувати та удосконалювати уміння і навички творчої діяльності не тільки на уроках трудового навчання, а й у позаурочній предметно-перетворювальній діяльності [4, с.67].

Для ефективного формування в учнів досвіду самостійної творчої діяльності у процесі технологічної підготовки слід дотримуватися таких умов:

- відповідний рівень підготовки учителя трудового навчання та технологій до організації самостійної навчально-трудової діяльності учнів, що забезпечить максимальне поєднання урочної, позаурочної та позашкільної систем навчання;

- застосування новітніх освітніх технологій в організації самостійної навчальної, пізнавальної, трудової та наукової діяльності учнів, враховуючи специфіку змісту трудового навчання;

- стимулювання самостійної навчально-трудової діяльності школярів шляхом застосування творчих завдань, розробки творчих проектів, створення банків ідей та портфоліо, підготовки тематичних повідомлень тощо, дотримуючись принципів та норм наукової організації навчально-трудової діяльності школярів;

- використання інформаційно-комунікаційних технологій та мережевих ресурсів в самоосвітній діяльності у відповідності до навчально-методичного та матеріально-технічного забезпечення змісту технологічної підготовки учнів основної та старшої школи.

Тобто, навчально-трудова діяльність має організовуватися таким чином, щоб самостійна творча діяльність учня реалізувалася на всіх етапах уроку та позаурочної навчально-пізнавальної діяльності: під час актуалізації опорних знань та життєвого досвіду учнів (підготовка домашніх завдань та

повідомлень), мотивації навчально-трудової діяльності (за допомогою логічних умовиводів визначення навчальних завдань), в процесі вивчення нового матеріалу (постановка та розв'язання проблемних завдань, активна участь в дидактичних іграх тощо), під час виконання практичних робіт (самостійна розробка та виготовлення об'єкту проектування, підготовка до захисту проекту) тощо.

Власне і сама проектно-технологічна система навчання передбачає самостійну дослідницьку творчу діяльність школярів на всіх етапах розробки та виготовлення творчого проекту. Наприклад: на організаційно-підготовчому етапі: під час постановки проблеми, вироблення ідей та варіантів, формування основних параметрів і граничних вимог, вибір оптимального варіанту та обґрунтування проекту, прогнозування майбутніх результатів. У процесі розробки проекту на етапі конструювання: складання ескізу, добір матеріалів, вибір інструментів, обладнання, вибір технології обробки деталей виробу, їх з'єднання, оздоблення, економічне та екологічне обґрунтування, міні-маркетингові дослідження, організація робочого місця. Технологічний етап також має передумови формування самостійної творчої діяльності під час виконання технологічних операцій, самоконтролю своєї діяльності, дотримання технологічної та трудової дисципліни, культури праці та оцінки якості об'єкту проектування. Навіть заключний етап, на наше переконання, не обмежений можливостями формування самостійності учнів під час творчої навчально-трудової діяльності. Так, на даному етапі учні можуть самостійно корегувати виготовлений об'єкт проектування, випробувувати виріб, здійснювати самооцінку проекту, аналізувати підсумки роботи, оформляти та захищати проект[7, с.13-16.].

Отже, на уроках трудового навчання самостійна творча діяльність проявляється в процесі виконання самостійних творчих робіт. Зовні самостійна діяльність як засіб навчання виступає у вигляді найрізноманітніших завдань, внутрішньо вона виявляється через пізнавальне чи практичне завдання, яке у трудовому навчанні служить своєрідним імпульсом для включення учня в

процес навчально-трудої діяльності. Кожна самостійна робота повинна відповідати меті та завданням матеріалу, що вивчається, передбачати поетапне просування від незнання до знання, від нижчого до вищого рівня самостійності.

У процесі діяльності в учнів формується активність, яка супроводжує будь-яку самостійну дію чи процес і спрямовується на набуття та систематизацію знань, формування практичних вмінь та навичок.

Ми погоджуємося з твердженням, що навчально-трудова активність є передумовою і результатом розвитку дитини. Вона може виявлятися в різних видах предметно-перетворювальної діяльності. Залежно від змісту діяльності та рівня розвитку підлітка навчально-пізнавальна активність виявляється по-різному. У психолого-педагогічних дослідженнях визначені різні рівні розвитку навчально-трудої самостійності школярів. Зокрема, С. Григулич виділив такі рівні самостійності:

1. Репродуктивно-наслідувальна активність, яка сприяє формуванню досвіду однієї особи шляхом вивчення досвіду самостійної діяльності іншої. Засвоєння зразків особистістю відбувається упродовж всього життя, але рівень особистої активності недостатній.
2. Пошуково-виконавчі й активності властивий вищий ступінь самостійності. На цьому рівні потрібно навчитися сприймати завдання та самостійно відшукати її розв'язування.
3. Творча активність є вищим рівнем, тому що саме завдання можна ставити школярам, а способами їх вирішення обирати нові, нешаблонні, оригінальні алгоритми [1, с.58-63.].

Отже, у навчально-трудої діяльності учнів самостійність виявляється в активності, спрямованій на засвоєння та закріплення знань, оволодіння прийомами роботи, та відповідно, формування практичних вмінь та навичок. Останнє пов'язане також з формуванням пізнавальних інтересів та інших мотивів, які стимулюють і зміцнюють вольові зусилля під час виконання тих чи інших творчих завдань.

Подібну думку висловила Г. Щукіна, яка в самостійну роботу на уроках

включає відтворюючі та творчі процеси в навчальній діяльності учнів. У залежності від даних ознак вона виділили три рівні самостійної творчої діяльності школярів:

– репродуктивний (тренувальний) – тренувальні самостійні роботи виконуються за зразком, пізнавальна діяльність учнів проявляється у пізнанні, осмисленні, запам'ятовуванні;

– реконструктивний - в процесі таких самостійних робіт проходить перебудова управлінських рішень, їх реконструкція відповідно до нових умов. На цьому рівні можуть виконуватися реферати;

– творчий, що вимагає аналізу проблемних ситуацій одержання нової інформації, самостійного вибору засобів і методів вирішення[6, с.27].

Не можна не погодитися з групою дидактів, які, досліджуючи проблему організації самостійної діяльності, умовно виділили чотири рівні самостійної продуктивної діяльності учнів, що відповідають їх навчальним можливостям:

1. Копіюючі дії учнів за заданим зразком. Ідентифікація об'єктів і явищ, їх пізнання шляхом порівняння з відомим зразком. На цьому рівні відбувається підготовка учнів до самостійної діяльності.

2. Репродуктивна діяльність відтворення інформації про різні властивості об'єкта проектування, який розробляється, що в основному не виходить за межі рівня пам'яті. Проте на цьому рівні вже починається узагальнення прийомів і методів пізнавальної діяльності, їх перенесення на рішення складніших, але типовіших завдань.

3. Продуктивна діяльність самостійного застосування отриманих знань для вирішення завдань, що виходять за межі відомого зразка, що вимагає здатності школярів до індуктивних і дедуктивних умовиводів.

4. Самостійна навчальна діяльність учнів із перенесення знань при вирішенні завдань в абсолютно нових ситуаціях, умовах по складанню нових програм ухвалення рішень, вироблення гіпотетичного аналогового мислення [5, с.86].

Цікавою є думка М.П. Парфьонова, який визначив такі рівні складності

завдань самостійної творчої навчальної діяльності учнів:

- перший рівень передбачає виконання завдань на рівні відтворення інформації, яка вивчається. Практика підтверджує, що у випадку, коли відтворюються життєві дані, особливих ускладнень в їх відтворенні школярі не відчувають;

- на наступному етапі засвоєні знання використовуються на рівні розпізнавання, тобто навчальне творче завдання потрібно лише самостійно розпізнати;

- третій рівень самостійного виконання творчих завдань передбачає практичне їх використання в стандартних умовах, працюючи в мікрогрупах. Учні виконують навчальні завдання, які схожі з попередніми, але не мають алгоритму їх виконання;

- четвертий рівень характеризує власне самостійну творчу навчально-трудова діяльність учнів, яка полягає у самостійній постановці завдань розробки творчого проекту та визначенні шліхів їх виконання [3, с.77-78].

Підсумовуючи вищезазначене слід зауважити, що досягнення високого рівня самостійності учнів в процесі проектно-технологічної діяльності на уроках трудового навчання може бути лише тоді, коли вони подолають попередні три. У відповідності до цих рівнів має будуватись педагогічна діяльність учителя при виконанні самостійних творчих завдань на уроці.

Проаналізувавши вищезазначені загальнодидактичні рівні самостійності та інші фактори, що визначають готовність учнів до самостійного виконання творчих завдань, ми пропонуємо такі рівні сформованості самостійної творчої діяльності в процесі технологічної підготовки учнів 5-9 класів, які на наш погляд, найбільш повно відображають та описують їх:

I рівень – (елементарно-репродуктивний) низький – учень знаходиться під постійною опікою вчителя: розпізнає об'єкт проектування, дидактичні засоби, технологічний процес, методи та способи навчально-трудова діяльності в межах теми, що вивчається, на основі набутих знань і ззовні заданої орієнтовної основи дій;

II рівень – (репродуктивно-відтворювальний) середній – учень потребує допомоги вчителя: застосовує отриману інформацію у процесі виконання творчих завдань, трудових операцій, методів виконання шляхом самостійного застосування типових алгоритмів на основі орієнтованої основи дій;

III рівень – (інтуїтивно-дослідницький) достатній – учень потребує корекції діяльності вчителем: виконання етапів проектування шляхом поєднання декількох технологій, покладаючись на інтуїцію, за зразком на певній кількості об'єктів проектування шляхом самостійної побудови або трансформації раніш відомої орієнтовної основи дій;

IV рівень – (творчо-дослідницький) високий – учень працює самостійно і творчо: творча навчально-трудова діяльність в процесі виготовлення об'єктом проектування та проектно-технологічної документації здійснюється шляхом самостійної побудови нового алгоритму, сприймаючи, осмислюючи та інтерпретуючи об'єктивно нову інформацію.

Як відомо, основними дидактичними вимогами до організації самостійної творчої навчально-трудової діяльності учнів на уроці є конкретна мета на будь-якому рівні самостійності. Кожен учень у процесі розробки та виконання творчого проекту має знати послідовність та прийоми виконання роботи.

В той же час самостійна творча навчально-трудова діяльність підлітків повинна бути посиленою, відповідати його віковим, інтелектуальним та психофізіологічним можливостям, і, як наслідок, плавно переходити з одного рівня самостійності на інший. Завдяки правильно спроектованому організованому навчально-трудоному процесу під час виконання самостійних творчих завдань оптимально розвиваються здібності та творче мислення школярів. Тому, на наше переконання, підбираючи творчі завдання, потрібно звести до мінімуму можливість їх шаблонного виконання.

Зміст навчально-трудових завдань та форма їх виконання повинні викликати зацікавленість учнів, бажання виконувати творчий проект до завершення.

Отже, визначення рівнів самостійної творчої навчально-трудової

діяльності учнів вимагає їх чіткого обґрунтування, детального опису та постійного вдосконалення відповідно до тенденцій розвитку технологічної освіти в Україні. Саме від їх усвідомлення учителями та учнями залежить якість організації та виконання самостійних творчих завдань на уроках трудового навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Григулич С. М. Диференціація самостійної роботи при формуванні навичок і вмінь / С. М. Григулич // Наукові записки : зб. наук. ст. - К. : НПУ, 2001. – Вип. 39. – 265 с.
2. Дмитренко П. В. Чинники розвитку самостійності школярів на уроках трудового навчання / П. В. Дмитренко, Г. В. Ігнатенко // Наукові записки : збірник наук, статей НПУ ім. М. П. Драгоманова (пед. та історичні науки). – К., 1999. – Ч. 2. – С. 3-12.
3. Парфьонов М. П. Самостійна учбова діяльність молодших школярів на уроці / М. П. Парфьонов // Матеріали науково-методичної конференції Донецького національного університету «Самостійна робота студентів – найважливіший засіб підвищення якості знань» / ред. В. П. Шевченко ; Донецький національний ун-т. – Донецьк : Юго-Восток, 2003. – С. 76-79.
4. Організація самостійної роботи студентів / за заг. ред. В. М. Король, В. П. Мусієнко, Н. Т. Токової. – Черкаси : Вид-во ЧДУ, 2003. – 216 с.
5. Пидкасистый П. И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении / П. И. Пидкасистый. – М. : Педагогика, 1980. – 364 с.
6. Щукина Г. И. Активизация познавательной Деятельности учащихся в учебном процессе / Г. И. Щукина. – М. : Просвещение, 1979. – 175 с.
7. Ящук С. М. Виконання основних етапів проектування на уроках трудового навчання / С. М. Ящук // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2003. – №2. – С. 13-16.